

IVAN TAVČAR

ZAČETNI LITERARNI POSKUSI
(Ob 120-letnici pisateljevega rojstva)

Tavčar osmošolec

Literarna dela iz Tavčarjevih zrelih let so splošno znana in širšemu občinstvu na voljo v številnih knjižnih izdajah. Tega ne moremo reči za Tavčarjeve pisateljske začetke iz njegovih mladostnih let. Zato ponatiskujemo znane rokopise in prve objave, da bi ljubitelji Tavčarjevih spisov mogli spoznati njegove prve literarne poskuse, ki so nastali v gimnazijskih letih. Spisi so razvrščeni po času nastanka: *Avrelija* (fragment rokopisa iz 1866/67), *Primóla* 1867/68, obj. samo začetek v Slavjanskem jugu 1868), *Madama Avrelija* (fragment rokopisa iz 1968 do 1870), *Erazem iz Jame* (isto), *O ljudski obliki* (nap. 1870, obj. jeseni 1871 v koledarju Mohorjeve družbe za 1872), *Dona Klara* (nap. 1871, obj. decembra 1871 v Slovenskem narodu), *Kmet in pesništvo* (nap. 1871, obj. v Besedniku poleti 1872), *Kako naj izredi slovenski kmet svoje otroke* (nap. 1871, obj. jeseni 1872 v koledarju Moh. družbe 1873). — Nadrobnejše podatke o tem glej v knjigi: Berčič, Mladost Ivana Tavčarja, Ljubjana 1971.

AVRELIJA
Izvirna noveleta

Da, to so mi stari zidovi, zidovi gaberške graščine: z mahom obraščene skale, gotiška okna i pa šele dolgočasni stolpiči! Prav tam v kotu čepi v dolini med gostim drevjem, brez leska i bleska, temnorujavo, melanholično, žalostno. Ali mir vlada tu povsod, i prečudna harmonija tihote obdaja kraj čez i čez i vtopi serce v čare starodavne. — Pa ne misli dragi bralec, gaberška graščina je brez krasote, brez lepotije! Stopi skozi visoke vrata i pogleduj njeno notranjost, začuden bodeš stermel zbog njene notranje krasote, veličastnih shramb i stanic, i če stopiš šele v grajsko kapelico, slep bi moral biti, ako bi ne opazil njenih krasnih slik i bi jih zaničljivo prevzrl. Te krasotije toraj preglej i ljubil

bodeš pusto zidovje, pusto graščino, kakor sim je jest ljubil!... Šele sedaj čutim to ljubezen, ko ti Avrelija že ne šetaš več po krasnih njenih sobanah! Nesrečna Avrelija!

Še mlad, še otrok sem bil i že sem ljubil strastno to zidovje, sam nejsem vedel, zakaj lazim le zmiraj k stari graščini, sam nejsem zapazil, kako sem prišel tjekaj, pri priči bil sem pri starem zidovji! Domu pridši me je skrbna mati vselej poprašala:

»Kje si bil zopet, Janezek?«

»Pri stari graščini, mati.«

Mati se je čudila i me božala, ter me gledala tako skerbno i ljubeznivo s svojimi očmi, da mi je veselja igralo serce. Oj imela je tako lepe oči!

»Kako, da zmiraj tjekaj zahajaš, ljubček?«

»Stara grašina je tako krasna, mati, zelo je imam rad!«

Zopet se je smejala blaga žena i me poljubovala! —

Začel sem hoditi v šolo, a še zmiraj sem gorel za staro zidovje, tamkaj sem se učil, tamkaj sedal cel ljubi dan; ondi sem iskal ptičjih gnezdov, ondi naberal še zmeraj rudeče jagode i jih nosil ljubi materi! —

»Mati,« poprašam necega dne, »kdo pa stanuje v tej graščini?«

»Nihče, ljubče, gospode, ampak star hud oskerbnik!«

Alj še vedno sem ljubil staro graščino, čeravno nihče gospode ni stanoval v njej! —

Odmenil me je oče za učenje, dokončavši tedaj osmo leto mogel sem zapustiti prijazno vasico i joj — tudi staro graščino.

»Jutri pojdeva Janezek!« rekel mi je oče, preden sem šel spat.

Jutri? Pa vendar popoldne, sem ječal i solze so me zalile, celo noč sem jokal v postelji, šel sem zelo nerad v mesto. Jutro napoči, porabiti sem hotel še ostali čas, šel sem k staremu zidovji. Kako se mi je žalostno i temno zdelo, gledalo me je tako milo i začel sem plakati. Prehobil vso goščavico, vsak kotiček, kateri mi je bil prej drag, sem obiskal i — vedno plakal. Prišedši domu, pričakovala me je mati na vertu, bila je žalostna, tiho me objemala i jokala sva oba.

»Oj, mati, stara graščina, nič več je ne bodem videl,« stokal sem i skrival glavico na njenih persih.

»Kaj pa, da je bodeš še, milče,« i smejala se je mojej otročariji, zopet me poljubovala i gledala tako milo! Nikdar ne bodem pozabil njenega pogleda i imela je tako krasne oči!

Prišel sem v mesto v šolo, pozabil sem nekoliko domačijo, alj česar sem najmanj pozabil, bila je stara graščina! — Oče me je večkrat obiskal, z veseljem sem ga sprejel i gotovo vselej vprašal:

»Kaj pa kaj stara graščina oče? Alj še stoji?«

Alj resen mož me je karal zbog moje otročarije, pa ljubezni po starem zidovji ni mogel vkrotiti s svojo jezo. Prišle so perve počitnice, sedaj bodem zopet videl vas, mater i tudi graščino, rojilo mi je vedno po glavi, težko pričakoval ure odhoda i štel na perste dnove, ktere sem mogel še v pustem mestu prebiti. Zopet sem videl vas, zopet poljuboval mater i zerl v njene mile oči, alj starega zidovja tudi nejsem pozabil. Obiskal sem ga koj prvi dan, i zopet so se mi smejali gotiška okna i na voglih stolpiči. Radosti sem jokal sprehajaje se zopet v prijetnej goščavici, tergal cvetke i jih prinesel materi, ktera me je serčno ljubila, bil sem njen ljubček, kar mi je dostikrat povedala, seveda oče ni smel slišati teh njenih besedi!

»Poglej! poglej,« zakriči dete, pogledam proti kraji, Avrelija je jezdila svojega ponija.

»Kmalu me obiščita, dragi Ivan,« šepnila je proti meni.

»Da, da, alj mogla bodeš zopet tako lepo gosti,« rekla je Elizabeta. Madama se je zasmejala i zginila v visokem portalu!

PRIMÓLA

Izvirna novela

V v o d

Stari Primož sedi v slabo razsvetljenej sobi. Oko se mu bliska i srdito gleda krepkega mladenča, kateri mirno njemu nasproti sedi.

»Alj si trdno sklenil kljubovati svojemu očetu?« zavpije starec, »če bi to slišala tvoja ranjka mati, še v grobu bi se obrnila. Tedaj me ne vbogaš?«

»Ne morem, oče, ne morem,« boječe odgovori mladenč.

»Meniš tedaj, da sem te zato zredil, zato se potil, zato zapravljal svoj denar, da si goljuf, bogotajec i Bog ve, kaj še? Le pojdi na Dunaj v tvoj raj, povem ti pa, ne dam ti venarja več, nehvalježnež!«

Sin pobesi oči, jeze ga oblije rudečica, vendar ne zine besedice; to starca še bolj vname, zadere se s hripovim glasom:

»Poberi se mi izpred oči, da ti ne kolnem i ne oskrunim spomina tvoje matere, poberi se!«

V svojem srdu ni čutil, kako je zapustil sin sobano.

Drugo jutro je odrinil na vseučelišče.

I

O Vrba, srečna, draga vas domača
Kjer stoji hiša mojega očeta!

Prešeren

Spomladansko solnce se je bližalo k zatonu, se zadnjimi žarki je obsevalo vaški zvonik v P*. Delalci se vračajo z polja, pastirji podijo svoje čede proti vasi i potihnilo je petje milih ptic: narava zavila se je v tihoto, le šumljenje bližne rečice, pa trde stopinje potnikove čule so se v tihoti. Potnik bil je mladenč, kakih i dvajset let star, oblečen v gosposko suknjo. Črna brada mu obsenčeva obraz ter mu daje izraz žalosti i zamišljenosti. Počasi koraka po cesti, ktera je peljala v vas, ter večkrat globoko vdahne. Cesta se zavije i pred njim leži v dolini domača vas. Osupnjen obstane, a solze mu zatitrajo v očesih.

»Že tri leta nisem te videl, draga domačija, mnogo si spremenila svojo obleko! Oh! Kako srčno te ljubim!«

Mladenč ni bil nihče drugi kot sin starega Primaža. Oče mu je vmerl. odpustil mu na smrtnej postelji njegove pogreške ter mu izročil vse premoženje; teden prej, kot je mladenč korakal proti vasi, izročili so ga hladnej zemlji. Zapustil je sina, kterege so z očetovim imenom krstili i sedemnajstletno hčerko Barbiko. Mladi Primož pospeši svoje korake i kmalo dospe v vas. Srce mu tolče, ko zagleda rojstno hišo, zunaj grada najlepše poslopje v vasi. Stopi v hišo,